
El model de l'elecció racional

P08/12001/02161

Ana Sofía Cardenal Izquierdo

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Els models	7
1.1. Què és un model	7
1.2. Elements d'un model	8
1.3. Per a què serveix un model?	9
2. El model de l'elecció racional	11
2.1. Els supòsits del model	11
2.2. Els límits de la racionalitat instrumental: el problema de la informació	14
2.3. Altres conceptes de racionalitat	16
Resum	20
Exercicis d'autoavaluació	21
Solucionari	23
Glossari	24
Bibliografia	25

Introducció

Aquest mòdul constitueix el punt de partida del curs. S'hi presenta un **model simple d'elecció individual** sobre el qual es fonamenta tot l'edifici teòric posterior.

El mòdul es divideix en tres apartats. En el primer apartat, es pretén la familiarització amb el concepte i l'ús de **models**. Per a això, s'ofereix una definició funcional de model, s'especifiquen els seus elements i s'explica per a què serveix. Com s'hi apunta, els avantatges principals d'un model resideixen en consideracions sobre la precisió de pensament i la claredat en l'argumentació.

En el segon apartat es fan algunes consideracions inicials al **model de l'elecció racional**. En primer lloc, es presenten els supòsits del model, amb una atenció especial al supòsit de la racionalitat instrumental. En segon lloc, s'expliquen algunes limitacions del model, entre les quals es destaca el problema de la informació. En tercer i últim lloc, s'apunten alguns conceptes alternatius de racionalitat.

En el tercer apartat, s'exposa pròpiament el model de l'elecció racional per mitjà d'una lectura. Aquest text s'acompanya d'una guia que pretén de facilitar-ne la comprensió mitjançant la contextualització de la matèria, l'aclariment de conceptes clau i la formulació de preguntes que han d'orientar la lectura.

Nota

Ha de quedar clar que aquest mòdul no esgota (ni ho pretén) els temes de què tracta. La seva funció és apuntar línies de reflexió i de crítica al model de l'elecció individual que es presenta per mitjà d'una lectura en el tercer apartat.

Lectura recomanada

El text que s'inclou està extret del llibre-manual titulat *Analyzing Politics. Rationality, Behaviour, and Institutions* de K.A. Shepsle i M.S. Bonchek. El llibre està basat en el curs d'introducció a l'anàlisi de la política que el professor Shepsle imparteix a la Universitat de Harvard.

Objectius

L'objectiu fonamental d'aquest segon mòdul es refereix al coneixement dels models en les ciències socials i al seu ús. El segon gran objectiu és la descripció i comprensió del model que és a la base del desenvolupament de l'assignatura: el model de l'elecció racional. Més concretament, els objectius que es pretén que l'estudiant assoleixi amb aquest mòdul són els següents:

1. Definir què és un model.
2. Conèixer els elements característics d'un model.
3. Conèixer la utilitat de l'ús de models.
4. Conèixer els supòsits del model de l'elecció racional i els seus elements fonamentals.
5. Apuntar limitacions de caràcter teòric del model de l'elecció racional i conèixer altres conceptes de racionalitat.

1. Els models

1.1. Què és un model

Els models són estilitzacions elaborades per a aproximar-se a algunes situacions reals d'una manera més o menys tosca. I són deliberadament versions simplifícades i reduïdes de la realitat. Els fets en el món real són conjunts complexos de característiques, de vegades massa complicats per a poder-los entendre directament. Els models ens proveeixen d'intuïcions i orientació que ens ajuden a donar forma a la nostra anàlisi dels fets reals (Shepsle i Bonchek, 1997).

Un exemple de model és el que presentem en aquest mòdul com el **model simple de l'elecció individual**. En aquest model, com es veurà, l'individu de carn i ossos queda reduït a dos atributs únics: els **desigs** i les **creences**. D'una manera extremadament simplificada, els desigs i les creences coincideixen amb les dues grans àrees en què tradicionalment s'ha dividit l'home per a explicar-ne el comportament: l'**ànima** i la **raó**. Els desigs pertanyerien al terreny de l'ànima, en què es localitzen les passions, els fins i els anhels dels homes, mentre que les creences tindrien més relació amb l'àmbit de la raó, en què se situen els processos cognitius i mentals.

L'operació de reduir a uns quants elements (en aquest cas, els desigs i les creences) un conjunt complex de relacions (com és l'individu) és el que fa un **constructor de models**. En aquest cas, el constructor de models aïlla uns quants elements de l'individu per establir relacions entre ells i així explicar certs patrons de comportament del subjecte.

Què mostra tot això? En primer lloc, mostra que el model és una estilització que simplifica d'una manera tosca la realitat per a poder-s'hi aproximar. En segon lloc, demostra que el model és una abstracció que necessàriament ignora moltes variables amb la intenció d'aïllar-ne unes quantes d'importantes que donen compte de les característiques de les nostres observacions empíriques. El criteri utilitzat per a discriminar entre variables és sempre un criteri explicatiu: s'aïllen les que el constructor de models o el científic social creu rellevants per a donar compte del fenomen empíric que cal explicar.

A continuació es fa servir el model simple de l'elecció racional (que es presenta en aquest mòdul) com a exemple per a il·lustrar els diferents elements que componen un model. Tot això ha de contribuir a expandir la comprensió de què és un model i de com s'utilitza.

1.2. Elements d'un model

Tres tipus d'elements componen un model. En primer lloc, destaca el que Fiorina (1975) anomena *conceptes primitius*. Aquests conceptes es caracteritzen per no estar definits específicament dins el model. Exemples d'aquests conceptes en el model simple de l'elecció racional són els conceptes d'**individu**, **preferència** i **elecció**. Cap d'aquests conceptes, malgrat ser a la base del model, no rep una definició específica dins d'aquest.

El primer element d'un model són els conceptes primitius, que són aquells que no reben una definició específica dins el model.

Un segon tipus d'element són els **conceptes elaborats o definits**. Aquests conceptes tenen una definició específica dins el model. Exemples d'aquest tipus de conceptes en el model de l'elecció racional són les **creences** i les condicions de l'entorn en què l'individu duu a terme la seva elecció; aquestes condicions poden ser de **certesa**, de **risc** o d'**incertesa**. Vegem la manera en què es defineixen aquests conceptes.

El segon element d'un model són els conceptes definits, que són aquells que sí que reben una definició específica dins el model.

Les **creences** es defineixen com les idees que tenim sobre la manera en què funciona el món. Són necessàries perquè els individus fan les seves eleccions en un entorn que no sempre controlen: el món. Per a poder decidir quina alternativa, quina elecció els pot aproximar amb més probabilitat al resultat desitjat, els individus han de recórrer a la idea que tenen del funcionament del món (és a dir, les seves creences). En el model de l'elecció racional, doncs, les creences connecten les eleccions amb el resultat (Shepsle i Bonchek, 1997).

- L'elecció en condicions de **certesa** es defineix com aquella en què l'individu té tota la informació sobre els possibles resultats; és a dir, quan sap d'una manera certa quin resultat es derivarà de la seva elecció.
- L'elecció en condicions de **risc** es defineix com aquella en què només és possible calcular les probabilitats d'obtenir un resultat determinat.
- Finalment, l'elecció en condicions d'**incertesa** es defineix com aquella en què no és possible saber amb quina probabilitat es donarà un resultat determinat; és a dir, aquella en què el resultat és completament indeterminat i la probabilitat que es doni només admet una valoració subjectiva.

Un tercer tipus d'elements són els **supòsits** (el que en termes anglosaxons es coneix com a *assumptions*). La funció del supòsit, com la del model, és la d'orientar-nos en l'explicació de la realitat. Sense supòsits, el món se'ns presenta com un conjunt de fets indiferenciats i sense sentit. El supòsit és una sentència amb caràcter general que descriu el món.

El tercer element d'un model són els supòsits. Són sentències amb caràcter general que descriuen el món.

El model de l'elecció racional conté diversos supòsits, per exemple, el supòsit de **racionalitat** i de **maximització** del comportament individual. El primer supòsit, el de racionalitat, assumeix que l'individu és capaç de gestionar i satisfer les seves preferències (Riker, 1990); això exigeix que sigui capaç de reconèixer-les, comparar-les, ordenar-les i triar entre diferents alternatives la que millor satisfà les seves preferències. El segon supòsit, el de maximització, assumeix que l'individu tria sempre l'alternativa que en maximitza la utilitat; és a dir, aquella alternativa que després d'ordenar les preferències apareix encapçalant la llista.

1.3. Per a què serveix un model?

Els avantatges principals de la construcció de models resideixen en consideracions de **precisió de pensament** i **claredat en l'argumentació** (Fiorina, 1975). Segons aquest autor, la precisió de pensament i la claredat en l'argumentació es pot observar a nivells diversos.

1) En primer lloc, com hem vist, la formulació d'un model força la precisió dels conceptes. Aquesta precisió redueix l'ambigüitat dels significats a la qual estem acostumats en l'àmbit col·loquial i, en fer-ho, també contribueix a la claredat en l'argumentació.

2) Un segon nivell en què els models contribueixen a la claredat del pensament és el dels supòsits. Els supòsits "dirigeixen" un model i determinen les deduccions que es poden fer. En les discussions col·loquials, els supòsits solen estar pobrament definits o freqüentment no són formulats en absolut. En una argumentació formal, si els supòsits són imprecisos o vagues s'arriba a conclusions òbvies. Per tant, l'explicitació dels supòsits és una peça fonamental per arribar a les conclusions desitjades. I també facilita la discussió acadèmica, ja que permet que el desacord se situï allà on sol residir: en els diferents supòsits que mantenen els bàndols enfrontats.

El supòsit de racionalitat

Si aquest supòsit, per exemple, aconsegueix de donar compte dels comportaments observables en una proporció de casos raonable, es pot dir que ha complert el seu propòsit, ja que en una proporció important de casos la realitat es comporta *com si* el supòsit fos vertader.

Lectura recomanada

La lectura de **Riker i Ordeshook** abunda en la funció del supòsit i, concretament, l'il·lustra amb el supòsit de la racionalitat atribuït al comportament humà: **W.H. Riker i P.C. Ordeshook** (1967). *An Introduction to Positive Political Theory* (pàg. 8-16). New Jersey: Prentice-Hall.

3) Un tercer nivell està lligat estretament amb els dos aspectes anteriors, sobre la precisió dels conceptes i la funció dels supòsits. Una vegada especificades les definicions i els supòsits, una conclusió serà lògicament vàlida o no. Per tant, els arguments formals són de llarg la millor manera de sotmetre els nostres arguments a la validesa lògica d'aquests.

4) Finalment, un últim avantatge dels models resideix en el grau de profunditat de l'argument que permeten. Dels supòsits es deriven algunes conclusions. D'aquestes conclusions i dels supòsits es produeixen noves conclusions. I així successivament. El llenguatge col·loquial no és adequat per a produir aquest tipus d'arguments de segon ordre i l'acadèmic, sense una formalització prèvia, no veu totes les implicacions lògiques del seu argument. Els arguments formals faciliten el desenvolupament d'un argument fins a les seves conseqüències lògiques més remotes en què els supòsits s'esgoten i ja no tenen res a dir. Hi ha unes conclusions prèvies que, al seu torn, permeten noves direccions en l'argumentació, i així successivament.

El desenvolupament d'aquest curs

Un exemple de la manera en què s'avança en l'argumentació mitjançant l'ús de models formals s'observa en el desenvolupament mateix d'aquest curs. El curs s'inicia amb la presentació d'un conjunt de supòsits bàsics, entre els quals destaca el supòsit de racionalitat, que produeix les primeres conclusions. Del supòsit de racionalitat individual es deriva, per exemple, que en certes situacions l'individu selecciona alternatives que no s'alineen amb els seus interessos a llarg termini, cosa que produeix un conflicte entre la racionalitat individual i la racionalitat col·lectiva.

El conflicte entre estratègies individuals i resultats socials desitjables que es deriva del supòsit de racionalitat es desenvolupa al mòdul "La cooperació, l'acció col·lectiva i els recursos comuns". Així, cada mòdul es pot veure iniciant una línia o direcció nova en l'argumentació que es construeix sobre les conclusions a les quals s'ha arribat en mòduls previs (amb la possible excepció del mòdul "L'elecció social", que no manté continuïtat amb el mòdul "La cooperació, l'acció col·lectiva i els recursos comuns"). Si bé cada mòdul desenvolupa una gran línia d'argumentació que arrenca de l'aplicació dels supòsits bàsics, cada nova línia d'argumentació desenvolupa els seus propis models que refinen els supòsits i models anteriors i que permeten d'assolir noves conclusions.

En aquest apartat hem vist que un model és una estilització que es fa per a aproximar-se a algunes situacions del món real d'una manera una mica tosca. Els fets del món real de vegades són massa complexos i complicats per a poder-los comprendre directament. Per això depenem dels models, perquè ens guïïn en la comprensió i l'anàlisi dels fets de la realitat. Els avantatges principals dels models resideixen en el fet que ens ajuden a aconseguir més precisió en el pensament i més claredat en l'argumentació.

2. El model de l'elecció racional

2.1. Els supòsits del model

En aquest apartat es presenten tres supòsits que subjeuen al model de l'elecció racional: el **comportament intencionat**, l'**egoisme individual** i la **racionalitat**.

Si bé el comportament intencionat, l'egoisme i la racionalitat són tots tres supòsits del model de l'elecció racional, hi ha maneres alternatives d'agrupar-los i classificar-los.

Per exemple, Colomer estableix únicament dues categories:

1) l'**individualisme metodològic**, que no solament es refereix a la unitat d'anàlisi característica d'aquest enfocament –l'individu– sinó també al comportament egoista i autointeressat que se suposa que té l'individu;

2) la **racionalitat**, entesa merament com a racionalitat instrumental i deliberativa (Colomer, 1991).

D'altra banda, Riker i Ordershook (1973) també els agrupen en dues categories úniques –l'**individualisme** i la **racionalitat**– amb una particularitat: per a Riker i Ordershook, el supòsit de racionalitat no solament es defineix per la relació entre mitjans i fins –l'anomenada **racionalitat instrumental**–, sinó també per un tipus de comportament que s'orienta exclusivament a la realització d'uns fins (el nostre primer supòsit).

Vegem a continuació els supòsits del model de l'elecció racional agrupats en tres categories:

1) el comportament intencionat,

2) l'egoisme individual,

3) la racionalitat.

1) Comportament intencionat

Aquest supòsit assumeix que el comportament individual té una finalitat i, unes raons subjacents. Això pot semblar obvi si l'alternativa a aquesta interpretació del comportament humà és, com ens proposen Riker i Ordershook en la lectura, un comportament sense direcció, sense propòsit, sense sentit; un comportament que es condueix aleatòriament.

Tanmateix, si s'aprofundeix una mica més en aquest supòsit, resulta que és menys obvi del que sembla. Per dues raons. En primer lloc, perquè no ens diu només que el comportament humà hagi de tenir una finalitat i unes raons, sinó que ens diu concretament que tot comportament humà s'orienta a la realització de uns fins i és per tant instrumental.

El supòsit del comportament intencionat consisteix en la interpretació del comportament humà com una activitat instrumental orientada a la realització d'uns fins individuals.

En segon lloc, perquè aquest supòsit forma part d'un enfocament sobre el comportament humà que concep l'individu com la unitat bàsica d'anàlisi en l'explicació dels fenòmens socials i humans.

L'especificitat del que en la terminologia anglosaxona es defineix com a *goal-oriented behavior* es pot entendre millor si es contrasta amb un enfocament alternatiu del comportament humà com el sociològic.

Ambdós enfocaments difereixen, almenys, en dos aspectes fonamentals. En primer lloc, com ja s'ha apuntat, difereixen en les **raons** que cada enfocament proposa com a explicació del comportament humà. L'enfocament racional concep el comportament humà com a activitat merament orientada a la realització d'uns fins. En aquest esquema l'individu s'identifica amb uns fins i objectius donats i el comportament es converteix en una activitat intrumental que s'orienta a la realització d'aquells: l'enfocament racional no s'ocupa del procés de formació de les preferències, sinó que parteix d'uns fins i preferències donats. El sentit del comportament humà en l'enfocament racional és la realització dels fins individuals. Per contrast, l'enfocament sociològic concep el comportament humà com una resposta de l'individu a l'entorn social. En aquest esquema l'individu està molt influït en el seu comportament per les expectatives generades en el seu entorn social i el comportament s'explica com una adaptació als rols socials. El sentit del comportament humà en l'enfocament sociològic ja no és la satisfacció de fins individuals, sinó l'adaptació a les normes socials. L'enfasi del enfoc sociològic en el procés de socialització com a explicació del comportament humà fa que sigui més adequat per apropar-se al procés de formació de preferències.

Lectura recomanada

W.H. Riker i P.C. Ordershook (1967). *An Introduction to Positive Political Theory* (pàg. 8-16). New Jersey: Prentice-Hall.

En segon lloc, aquests enfocaments difereixen en la **unitat d'anàlisi** que proposen per a l'explicació dels fenòmens humans i socials. La unitat d'anàlisi característica de l'enfocament de l'elecció racional és l'individu. Això es deriva de dues premisses. La primera és que només l'individu –no el col·lectiu– pot tenir desigs i intencions i que, per tant, només l'individu té capacitat de decisió i de deliberació. La segona és que, precisament per això, l'explicació dels fenòmens socials només pot tenir com a punt de partida la unitat de la qual parteixen conscientment les decisions. Per contrast, la unitat d'anàlisi de l'enfocament sociològic són els col·lectius. Això també es deriva de la pròpia concepció de l'individu i del comportament humà que és present en aquest enfocament. Atès que el comportament individual tendeix a ajustar-se als rols socials, és possible explicar els fenòmens socials a partir dels diferents col·lectius i grups socials als quals l'individu adapta el seu comportament.

2) Egoisme individual

Aquest segon supòsit del model de l'elecció racional es desprèn del primer: si el que explica el comportament humà és la realització dels fins individuals, som davant un individu que actua fonamentalment per satisfer els seus fins i objectius. En aquest sentit, parlem de l'individu egoista i interessat.

Tanmateix, el supòsit egoista no s'ha d'entendre d'una manera limitada. En aquest sentit, no s'ha de confondre el comportament egoista amb una visió estreta que l'associa a la recerca de l'avantatge individual sempre a costa dels altres. Tampoc no s'ha de confondre el supòsit egoista amb la recerca de l'interès material, és a dir, amb l'acumulació econòmica *stricto sensu*.

El supòsit egoista s'ha d'entendre àmpliament: no com l'expressió d'una visió estreta que busca l'avantatge individual a costa dels altres, sinó com una forma de comportar-se que actua sobre les propies preferències feta una valoració subjectiva de resultats.

El supòsit egoista

Sota aquest supòsit es poden explicar comportaments cooperatius si l'individu percep que cooperar li reporta més beneficis que no pas no cooperar, cosa que succeeix sota certes condicions. Així mateix, partint d'aquest supòsit és possible donar compte de motivacions altruistes si l'individu incorpora les preferències dels altres al seu càlcul d'utilitats.

Entès d'aquesta manera, el supòsit egoista és capaç de donar compte de comportaments cooperatius i de motivacions altruistes.

3) Racionalitat

El supòsit de racionalitat que subjeu a aquest model es refereix a una racionalitat merament instrumental i deliberativa. Això és, una racionalitat de mitjans i no de fins. Així, partint d'un conjunt donat d'objectius i fins amb els quals s'identifica l'individu, la racionalitat instrumental s'ocupa només d'avaluar les accions que millor condueixen a satisfer-los. Dit això, es poden fer dues precisions addicionals al concepte de racionalitat instrumental.

La racionalitat instrumental s'ocupa d'avaluar les accions que millor condueixen a la satisfacció dels fins individuals partint d'uns objectius fixos amb els quals s'identifica l'individu.

En primer lloc, la racionalitat instrumental s'ocupa d'avaluar la **consistència** dels mitjans respecte als fins, però no d'avaluar la consistència d'aquests últims. Això significa que sota aquest supòsit l'individu sempre tria els mitjans (les accions) que millor (amb més probabilitat) el poden portar a satisfer els seus fins. Atès que en la ment de l'individu es connecten mitjans i fins mitjançant les creences, el principi de consistència també afecta necessàriament les creences (es reprendrà aquest punt en el pròxim apartat). Això redueix a dues possibilitats les inconsistències entre les accions i els fins sota el supòsit de la racionalitat instrumental: o bé les creences són falses –a falta d'informació, generalment– o bé l'individu ens menteix sobre els seus fins.

En segon lloc, entesa com a atribut que ens permet d'afrontar les necessitats de càlcul, la racionalitat instrumental es converteix en un supòsit bastant exigent. De fet, com veurem, les limitacions del model de l'elecció racional es deriven principalment de les limitacions del supòsit de la racionalitat instrumental. En aquest sentit, la utilitat i aplicabilitat del model de l'elecció racional varia amb el nivell d'informació i exigència en el càlcul associat a cada context. En **entorns caracteritzats per la certesa** dels resultats, el model de l'elecció racional funciona bé. En **contextos de risc**, en què és possible atribuir diferents probabilitats als diferents resultats, les operacions de càlcul es compliquen, però el model continua funcionant relativament bé. Tanmateix, en **contextos d'incertesa**, en què ni tan sols no és possible atribuir probabilitats als diferents resultats perquè no se'n té informació, el model simplement no funciona.

En contextos caracteritzats per la interdependència estratègica de les decisions, és a dir, en què els resultats no solament depenen de les pròpies decisions individuals sinó també de les decisions dels altres, la utilitat i l'aplicabilitat del model també varia amb el nivell de complexitat de les situacions estratègiques esmentades. En aquest sentit el model no tindrà previsiblement la mateixa utilitat aplicat a **contextos decisionals** de dos jugadors i alternatives limitades que a situacions de n jugadors i alternatives il·limitades. Dit d'una altra manera, el model es complica a mesura que augmenta el nombre de persones i alternatives presents en els contextos decisionals, amb la qual cosa perd aplicabilitat i utilitat.

2.2. Els límits de la racionalitat instrumental: el problema de la informació

S'ha esmentat ja que algunes de les limitacions principals del model de l'elecció racional estan relacionades amb els límits del supòsit de racionalitat instrumental. En aquest apartat, s'elabora aquest punt. La **racionalitat instrumen-**

Lectura recomanada

Un bon exemple de les possibilitats a les quals aquest supòsit redueix les inconsistències entre accions i fins és troba a: **W.H. Riker** (1990). "Political science and rational choice". A. K. Shepsle y J. Alt (ed.) *Perspectives on Positive Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

tal és un supòsit exigent: d'una banda, com s'ha dit, atribueix una capacitat de deliberació i de càlcul a l'individu; de l'altra, la racionalitat també assumeix la consistència de les creences (Elster, 1986). Segons Elster, una creença és consistent i racional quan es fonamenta en la informació disponible. A més, la informació de què es disposa ha de causar la creença i aquesta informació ha d'aconseguir que la creença vagi en la direcció correcta (que no se sostingui en l'error). Tanmateix, afirmar que una creença és racional quan es fonamenta en la informació disponible planteja una sèrie d'interrogants: és suficient qualsevol nivell d'informació perquè una creença sigui racional? O, dit d'una altra manera, quanta evidència és necessària perquè una creença sigui racional? Hi ha un nivell d'informació "òptim" que determini quan una creença és racional?

Sens dubte, aquests interrogants plantegen el problema més important amb el qual s'enfronta el model de l'elecció racional: el de la informació. Les dificultats d'informació afecten tant el procés de formació de les creences que serveixen de suport a la racionalitat instrumental com l'estructura mateixa d'informació que serveix al procés de presa de decisions. En aquest cas, es tracta també de ser capaç d'identificar el nivell d'informació que "maximitza" les decisions o eleccions. De nou el problema que es planteja és el següent: quin nivell d'informació és l'òptim per a poder "maximitzar" les decisions? I si no podem establir un criteri que ens informi de quin és el nivell òptim d'informació, a què ens referim quan parlem de maximitzar les nostres eleccions?

Un criteri que es pot utilitzar per a determinar el nivell "òptim" d'informació és el que el situa en el punt exacte en què el valor marginal esperat d'una unitat addicional d'informació s'igualava amb el cost marginal derivat de continuar recollint informació a costa de fer altres coses. Aquest criteri planteja, tanmateix, alguns problemes d'ordre pràctic i teòric. Quant als problemes d'ordre pràctic que planteja la seva aplicació, en destaquen dos. En primer lloc, no podem saber el benefici marginal que proporciona una unitat addicional d'informació si no coneixem el conjunt complet d'informació. Per exemple, si escalem una muntanya, podem decidir de quedar-nos uns quants metres més avall del cim perquè creiem que les vistes uns metres més amunt no milloraran gaire respecte al que veiem des d'on som. Tanmateix, una fotografia feta des de l'aire de les vistes des del cim de la muntanya ens pot fer canviar d'opinió, en mostrar-nos com arriba a millorar el panorama des de dalt la muntanya. Per tant, la primera dificultat està en el fet que necessitem el paquet complet d'informació per a valorar el benefici que ens proporciona una unitat addicional d'informació. El problema és que en el món real gairebé mai no disposem d'informació completa i això ens obliga a decidir utilitzant el criteri del benefici esperat.

Una segona dificultat resideix en les limitacions computacionals del cervell humà. Aquestes limitacions computacionals, per la mateixa raó que tendeixen a simplificar el procés de presa de decisions individual (com veurem en l'apartat sobre racionalitat procedimental), fan difícil l'aplicació rigorosa del principi de la racionalitat instrumental a les situacions decisionals en què es

troba l'individu. Conscient d'aquestes dificultats, Elster (1986) formula una solució realista que substitueix l'exigent criteri instrumental per un principi general sota el qual la quantitat d'informació recollida és entre un límit màxim i un de mínim definits per la problemàtica específica que planteja la situació.

Finalment, es pot assenyalar una última dificultat de caràcter teòric en l'aplicació del criteri de la racionalitat instrumental: la subjectivitat que és present en la valoració dels beneficis de la informació. Això introdueix un element d'arbitrarietat que invalida directament la racionalitat del criteri instrumental. Un exemple aplicat al mercat pot servir per a il·lustrar l'argument.

Exemple aplicat al mercat

Com a principi general es pot establir que un consumidor racional invertirà més recursos (temps, diners i energia) en la recerca d'informació quan es tracti de comprar una casa que no pas un cotxe. Tanmateix, el criteri instrumental no ens diu quant temps exactament invertirà un consumidor racional en la compra d'una casa. Això dependrà de cada consumidor. A partir d'un límit mínim d'informació que serà definit per la problemàtica específica de la situació (la compra d'una casa i no d'un cotxe), cada consumidor podrà valorar d'una manera diferent el benefici que li proporciona una unitat addicional d'informació en relació amb el cost que empra a obtenir-la.

Un consumidor A podrà valorar positivament la relació benefici-cost que li proporciona una unitat addicional d'informació si creu el següent:

1) que aquesta unitat addicional d'informació el porta a estalviar una quantitat de diners "suficient" (que variarà per a cada consumidor) i

2) concedeix més valor als diners que s'estalvia (sigui la quantitat que sigui) que al que obtindria si donés a aquests recursos un ús alternatiu.

I a la inversa, un consumidor B pot valorar negativament la relació cost-benefici d'una unitat addicional d'informació si creu el següent:

1) que aquesta unitat addicional no el porta a estalviar una quantitat de diners "suficient" o

2) concedeix menys valor als diners que s'estalvia (siguin els que siguin) que al que obtindria si donés un ús alternatiu als recursos que empra a obtenir aquesta unitat addicional d'informació.

Sens dubte, la subjectivitat en la valoració dels beneficis de la informació elimina la possibilitat de poder aplicar un criteri que ens serveixi per a determinar el grau de racionalitat de les creences i de les decisions, a partir de cert nivell d'informació exigít que siguin considerades racionals.

2.3. Altres conceptes de racionalitat

D'igual manera que molts dels problemes del model de l'elecció racional estan vinculats als límits del cervell humà i els problemes d'informació, algunes de les crítiques més importants que s'han formulat al model s'han fet des de conceptes alternatius de racionalitat. Entre aquests, en destaquen dos:

- la racionalitat procedimental,

Lectura recomanada

Hi ha altres crítiques i límits a la racionalitat en el llibre següent: **Heap i altres** (1992). *The Theory of Choice. A Critical Guide*. Oxford: Blackwell Publisher. Per a una bona exposició, molt comprensible, dels límits de la racionalitat instrumental en què es tracten el problema de la informació, vegeu sobretot els llibres següents: **Heap i altres** (1992). *The Theory of Choice. A Critical Guide*. Oxford: Blackwell Publisher i **Elster** (ed.) (1986). "Introducción". *A: Rational Choice*. Oxford: Blackwell Publisher.

- la racionalitat expressiva.

Es pot dir que el primer és una crítica al model des de dins, en tant que es formula en resposta als problemes i les limitacions de la racionalitat instrumental per a donar compte del procés d'elecció individual. El segon, en canvi, és una crítica al model des de fora, ja que té en compte aquells aspectes del comportament humà que queden fora de l'abast del que pot explicar la racionalitat instrumental. A continuació segueix una explicació molt succinta dels aspectes clau de cada un d'aquests conceptes.

1) Racionalitat procedimental

La racionalitat procedimental precisament és una resposta al problema de la informació de què l'apartat anterior ha tractat. I parteix del punt que el cervell humà és limitat en les seves capacitats computacionals. Com a conseqüència, el procés d'elecció individual (la presa de decisions) no pot ser sempre el resultat d'un procés de càlcul costós i complex, sinó que ha de descansar en alguna fórmula més simple i automàtica. D'aquesta manera, des d'aquest tipus de racionalitat es defensa que són els procediments i no el càlcul costós i complex allò que guia les accions humanes.

La racionalitat procedimental es distingeix pels elements següents:

- En primer lloc, defensa que el que guia les accions dels individus ja no és el càlcul per a dur a terme uns fins (com en la racionalitat instrumental) sinó els procediments (les normes). Això distancia i complica la relació entre mitjans i fins, en tant que introdueix un element nou entre ambdós: els **procediments**. La subjecció a procediments i normes permet d'economitzar un recurs escàs: la capacitat computacional limitada del cervell humà. Subjectant-nos a procediments i regles, ens estalviem aquest recurs escàs que és la capacitat limitada del cervell humà per a fer operacions de càlcul.

- En segon lloc, des d'aquesta racionalitat es qüestiona el criteri de "maximització" de les decisions individuals. Si es parteix de la premissa que el cervell humà és limitat i que la informació de què disposa l'individu també ho és, s'explica que l'individu ja no aspiri a maximitzar les seves decisions, sinó que en tingui prou amb satisfer-les. Aquesta distinció entre "maximització" i "satisfacció", tanmateix, no és tan clara. Per exemple, Elster (1986) assenyalava que no és possible distingir entre "maximitzar" i "satisfer" sense un criteri que ens permeti d'establir quin nivell d'informació és adequat per a aconseguir una cosa o l'altra en cada situació decisional. D'altra banda, Riker (1990) assenyalava que quan es tracta d'analitzar la manera en què l'individu tria en una situació en què la informació ve donada pel context decisional, la distinció entre "maximitzar" i "satisfer" deixa de tenir sentit.

2) Racionalitat expressiva

Aquest concepte de racionalitat s'aplica a l'acció humana més àmpliament. La racionalitat expressiva s'ocupa sobretot d'establir el valor dels fins perseguits; és una expressió de les creences sobre el valor dels fins. En la mesura que és una racionalitat de fins i no de mitjans (com la racionalitat instrumental), s'ocupa de la manera en què s'executa el pla per a satisfer determinats fins. Es tracta d'una racionalitat que intenta de dotar de significat i sentit el *jo* per mitjà d'una definició i redefinició dels seus fins. En aquest sentit, és un projecte inacabat que no encaixa en un model de la racionalitat instrumental que parteix de fins fixos.

La racionalitat expressiva es distingeix també pels elements següents:

- En primer lloc, l'element central en el procés de presa de decisions característic de la racionalitat expressiva ja no és el càlcul o els procediments, sinó el **judici**, entès com una representació del que considerem valuós. El judici és el que serveix per a dotar de valor i significat els fins.
- En segon lloc, des de la racionalitat expressiva ja no té sentit parlar d'eleccions que maximitzen o satisfan criteris perquè el procés (l'elecció mateixa) passa a ser un **fi** en si mateix. En la lògica de la racionalitat expressiva, les eleccions no tenen un valor instrumental –és a dir, que no es conceben com un mitjà per a aconseguir un fi–, sinó que tenen valor i significat en si mateixes en tant que realització creativa i expressiva dels fins.

Racionalitat procedimental

El concepte de racionalitat procedimental s'associa amb Herbert Simon. En l'obra *Administrative behavior: a study of decision-making process in administrative organization*. (Nova York: Macmillan Company), Simon (1968) va descriure un comportament basat en les normes i subjecte al criteri de "satisfacció" de les decisions i el va presentar com la racionalitat dominant en la cultura organitzativa. Aquesta línia de crítica a la racionalitat instrumental ha anat molt més enllà de proposar solucions a les limitacions de la racionalitat instrumental: s'ha convertit en una explicació alternativa del comportament humà pròxima a l'enfocament sociològic. Vegeu el llibre següent: **Heap i altres** (1992). *The Theory of Choice. A Critical Guide*. Oxford: Blackwell Publisher.

Racionalitat expressiva

Aquest concepte de racionalitat s'ha d'associar amb Jon Elster. Primer, perquè aquest autor ha fet la crítica més comprensiva al concepte de racionalitat instrumental des d'un concepte més ampli de racionalitat que coincideix amb la racionalitat de fins. Segon, perquè aquest autor ha fet possiblement l'intent més rigorós de definir una racionalitat de fins. Vegeu l'obra d'Elster, *The Sour Grapes*.

En aquest apartat hem vist els supòsits del model de l'elecció racional. A més, hem assenyalat algunes limitacions del model directament relacionades amb els límits de la racionalitat instrumental. Encara que el model de l'elecció racional troba limitacions d'ordre empíric i teòric, en aquest apartat ens hem centrat només en els problemes d'ordre teòric –principalment, aquells relacionats amb el problema de la informació. Finalment, hem cregut que valia la pena presentar alguns conceptes alternatius de racionalitat. Primer, amb la finalitat d'oferir una perspectiva més àmplia del comportament humà que la que ens ofereix (i ens pot oferir) la racionalitat instrumental. Segon, amb l'objectiu de situar millor la perspectiva de la racionalitat instrumental dins l'ampli conjunt de motivacions i lògiques que estan presents en el comportament humà.

Resum

En aquest segon mòdul hem definit què és un model, quins són els seus elements fonamentals i quines són les seves funcions o potencialitats. A continuació s'han explicat aquests elements fent referència al model de l'elecció racional, que és el model que implícitament és a la base de l'assignatura: així hem avaluat el supòsit del comportament intencionat, el supòsit de l'egoisme individual i el supòsit de la racionalitat. Precisament, aquest darrer supòsit del model de la racionalitat individual ha estat examinat amb una mica més de detall donada la seva rellevància teòrica: hem vist com els límits de l'anomenada "racionalitat instrumental" estan directament relacionats amb el concepte d'"informació", i hem pres en consideració dues formes alternatives de racionalitat individual que d'alguna manera pretenen superar aquestes limitacions (la racionalitat procedimental i la racionalitat expressiva).

Exercicis d'autoavaluació

1. Un model...

- a) és una simplificació de la realitat que afavoreix la seva anàlisi.
- b) analitza tots els elements d'una realitat per veure'n les seves relacions de causa-efecte.
- c) és un instrument analític.
- d) a) i c) són correctes.

2. En un model, els conceptes primitius...

- a) estan perfectament definits.
- b) no estan específicament definits i es prenen com a donats.
- c) els conceptes primitius no formen part dels models.
- d) es refereixen als conceptes superats pel desenvolupament històric de les ciències socials.

3. En les disciplines científiques, la construcció de models ens ajuda a...

- a) explicar superficialment una realitat.
- b) integrar la totalitat de factors que informen una determinada realitat.
- c) precisar més el nostre pensament i aclarir les nostres argumentacions.
- d) cap de les anteriors respostes és correcta.

4. Els supòsits del model de l'elecció racional són...

- a) el comportament intencionat, l'egoisme individual i la racionalitat.
- b) el comportament atzarós, l'egoisme individual i la racionalitat.
- c) el comportament individual, l'altruisme i la irracionalitat.
- d) el comportament grupal, l'altruisme i la racionalitat limitada.

5. El supòsit del comportament intencionat especifica que...

- a) el comportament individual s'orienta a la realització d'uns fins.
- b) el comportament individual s'orienta a la realització d'uns mitjans.
- c) el comportament col·lectiu s'orienta a la realització d'uns fins.
- d) el comportament col·lectiu s'orienta a la realització d'uns mitjans.

6. En el model de l'elecció racional el concepte de racionalitat...

- a) serveix per a discriminar entre finalitats racionals i finalitats no racionals.
- b) és una racionalitat que incorpora elements propis de la psicologia conductista.
- c) és purament instrumental i permet avaluar les accions que més satisfan els desitjos individuals.
- d) no és un element bàsic del model: només és un adjectiu que qualifica determinades accions col·lectives.

7. En el model de l'elecció racional, la informació...

- a) suposa un problema perquè l'individu no pot conèixer el volum d'informació que optimitzaria les seves decisions.
- b) no suposa cap problema donada la capacitat infinita del cervell humà.
- c) és una variable sense importància teòrica.
- d) presenta un volum fix i conegut.

8. Pel model de la racionalitat procedimental...

- a) els procediments de caràcter social determinen les preferències dels individus.
- b) les normes i els procediments serveixen a l'individu per a millorar la seva capacitat de càlcul racional.
- c) les decisions col·lectives les prendrà aquella persona designada per les normes.
- d) són les normes i els procediments i no els càlculs racionals el que determina les eleccions dels individus.

9. Segons el model de la racionalitat procedimental...

- a) sí que és possible la consecució de resultats "òptims".
- b) no és possible "optimitzar" la nostra utilitat amb el comportament individual: només són possibles resultats "satisfactoris".
- c) l'individu considera totes les alternatives possibles a l'hora de prendre decisions perquè disposa de tota la informació necessària.
- d) com que no és possible optimitzar les decisions, aquestes es prenen per atzar.

10. La racionalitat expressiva...

- a) estableix el valor dels mitjans que utilitza l'individu per a aconseguir els seus fins: és una racionalitat de mitjans.
- b) estableix el valor dels fins que persegueix l'individu: és una racionalitat de fins.
- c) determina quines són les variables psicològiques que informen les decisions individuals.
- d) s'aplica fonamentalment a les decisions col·lectives.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. c

2. b

3. c

4. a

5. a

6. c

7. a

8. d

9. b

10. b

Glossari

comportament intencionat Supòsit del model de l'elecció racional segons el qual les accions dels individus s'orienten a la realització d'unes determinades finalitats.

egoisme individual Supòsit del model de l'elecció racional segons el qual l'individu segueix un comportament que maximitza les seves pròpies finalitats i objectius.

informació Variable del model de l'elecció racional que contribueix al procés de decisió individual i que d'alguna manera implica limitacions al supòsit de la racionalitat instrumental ja que no sempre és possible establir el nivell d'informació òptim necessari per a maximitzar la utilitat individual en cada context decisonal.

model Conjunt de simplificacions de la realitat que redueixen a uns pocs elements un conjunt complex de relacions per tal d'afavorir la seva anàlisi. En cert sentit, es tracta d'una abstracció que ignora conscientment determinades variables de la realitat i que facilita la precisió de pensament i la claredat de les argumentacions reduint l'ambigüitat dels conceptes utilitzats.

racionalitat expressiva Concepte de racionalitat que, per mitjà del judici (i no del càlcul), atribueix valor als fins perseguits pels individus i que, per tant, els dota de significat. Les decisions individuals són un fi en si mateixes, tenen valor intrínsecament i no tant en funció dels resultats que se'n deriven.

racionalitat instrumental Supòsit del model de l'elecció racional segons el qual l'individu és capaç d'avaluar de manera instrumental les accions que millor condueixen a la satisfacció de les seves finalitats: seguint aquest criteri, l'individu és capaç d'avaluar totes les alternatives a la seva disposició i seleccionar-ne la millor.

racionalitat procedimental Segons la racionalitat procedimental, allò que determina l'acció individual no són els càlculs i la comparació de les diferents alternatives sinó les normes i els procediments (els quals permeten estalviar càlculs costosos per a l'individu).

supòsits Sentències de caràcter general que descriuen el món i que són elements fonamentals dels models. Implícitament es considera que el món funciona "com si" obeís determinats supòsits. Per exemple, en el model de l'elecció racional, se suposa que l'individu actua racionalment en la consecució dels seus propis interessos o desitjos.

Bibliografia

- Colomer, J.M.** (1991). *Lecturas de Teoría Política Positiva*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.
- Elster, J.** (1984). *Sour Grapes. Studies in the Subversion of Rationality*. Cambridge: Cambridge University Press (ed. cast.: J. Elster (1988). *Uvas amargas. Sobre la subversión de la racionalidad*. Barcelona: Editorial Península).
- Elster, J.** (ed.) (1986). *Rational Choice*. Oxford: Blackwell Publisher.
- Fiorina, M.P.** (1975). "Formal Models in Political Science". *American Political Science Review* (núm. 19, pàg. 133-159) (trad. al cast.: **J.M. Colomer** (1991). *Lecturas de Teoría Política Positiva*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales).
- Heap, S.H.** i altres (1992). *The Theory of Choice. A Critical Guide*. Oxford: Blackwell Publisher.
- Orderhook, P.C.** (1990). "The emerging discipline of political economy". A: J. Alt; K. Shepsle (ed.). *Perspectives on Positive Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riker, W.H.; Ordershook, P.C.** (1973). *An Introduction to Positive Political Theory*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Riker, W.H.** (1990). "The Model of Rational Choice". A: J. Alt; K. Shepsle (ed.). *Perspectives on Positive Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shepsle, K.A.; Bonchek, M.S.** (1997). *Analyzing Politics. Rationality, Behaviour, and Institutions*. Londres: W.W. Norton & Company.
- Simon, H.** (1968). *Administrative behavior: a study of decisión-making process in administrative organization*. Nova York: Macmillan Company.

